

НАСТАВНА ПРИПРЕМА

ШКОЛА: Гимназија Краљево

ПРЕДМЕТ: Књижевност / Српски језик и књижевност

НАСТАВНИК: мр Весна Сеничић (senicic.vesna@gmail.com, 069 2541727)

ТЕМА: А.П. Врхови светске књижевности

НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Додирне тачке Шекспировог *Хамлета* и Гетеовог *Фауста*

ОДЕЉЕЊЕ: одељење филолошке гимназије IV/9

ТИП ЧАСА: утврђивање

ОБЛИК РАДА: индивидуални и фронтални

НАСТАВНЕ МЕТОДЕ: текст метода, истраживачка, метода писаних радова

НАСТАВНА СРЕДСТВА: Јохан Волфганг Гете, *Одабрана дела*, књ. 2: *Ифигенија на Тавриди*, *Торквато Тасо*, *Фауст I део*, Рад, Београд, 1982.¹

Виљем Шекспир, *Драме: Ромео и Тулјета*, *Хамлет*, *Отело*, Свјетлост, Сарајево, 1981.
Белешке ученика (дневник читања) и писмени радови ученика

СТАНДАРДИ ПОСТИГНУЋА: 2.СЈК.2.2.2; 2.СЈК.2.2.7; 2.СЈК.2.2.9 2.СЈК.2.3.2. 2.СЈК.2.3.3. (средњи ниво) и 2.СЈК.3.2.2.СЈК3.3.2.7 (2.СЈК.3.2.8. напредни ниво)

ИСХОДИ УЧЕЊА: Ученик ће бити у стању да препозна, истражи и сврсисходно поткрепи примерима резултат самосталне анализе и ваљано распореди грађу у писменом облику.

КОРЕЛАЦИЈА унутар предмета: В.Шекспир *Хамлет* / Ј.В. Гете *Фауст*, *Техника проучавања књижевног дела (I разред)*, *Методологија проучавања књижевног дела*, Михаил Булгаков *Мајстор и Маргарита (IV разред)*

КОРЕЛАЦИЈА са другим предметима: енглески језик, немачки језик, филозофија, психологија, верска настава

НАСТАВНА СИТУАЦИЈА: Шекспиров *Хамлет* и Гетеов *Фауст* обрађују се у IV разреду гимназија и средњих стручних школа у малом временском размаку, тако да је час утврђивања погодан за проверу остварености исхода обраде оба дела. За начин рада приказан у овој методичкој припреми није потребан додатни наставни материјал. Ученици су овог пута контрастивну анализу представили у писаном облику, али може да се припреми и као Power Point презентација. Такође, овај начин утврђивања погодан је и за драмско извођење и то не само у преводу на српски језик, већ и као вид корелације са наставом енглеског језика (за *Хамлета*) и немачког језика (за *Фауста*). Ученици радо учествују у различитим облицима драматизација, а ово је прилика и да покажу познавање уметничког текста на оригиналном језику.

Како је реч о књижевним делима која спадају у најкомплекснија дела школског програма (зато и припадају теми *Врхови светске књижевности*), оваквим приступом се и *Хамлет* и *Фауст* приближавају ученицима скромнијих постигнућа у настави књижевности, а

¹ Иако су у радовима ученици наводили примере и из других превода, ради уједначености у овом раду су коришћени преводи Живојина Симића и Симе Пандуровића за *Хамлета* и Бранимира Живојиновића за *Фауста*.

са друге стране даје се могућност напреднијим ученицима да примене и продубе своја функционална знања и умења истраживачког проучавања дела.

Овом приликом није од ученика тражена језичко-стилска нити анализа стиха да задатак не би изгубио на фокусу, али и метафорика ова два дела могу бити предмет контрастивне анализе.

Наставник може да захтеве ученицима рангира за основни, средњи и напредни ниво, ако процени да је то за поједини ученички колектив сврсисходно, али треба бити опрезан да формализам не спута нити ученике нити наставника.

Задатак може да се ради појединачно, у пару или групно.

ПРИПРЕМНЕ РАДЊЕ: Благовремено, а свакако пре обраде и једног и другог дела, наставник обавештава ученике о предстојећем писменом домаћем задатку којим ће се проверавати исходи анализе *Хамлета* и *Фауста*.

Након завршетка обраде оба дела, наставник даје ученицима одштампане следеће радне налоге:

–Свестрано смо приликом обраде на часу проучавали литерарне чиниоце *Хамлета* и *Фауста*. Прелиставајући још једном оба дела, пронађите додирне тачке ова два дела, сличности и разлике:

- У карактеризацији ликова (Хамлета, Клаудија, Полонија, Офелије, Фауста, Мефиста, Маргарете...).

- Издвојте њихове заједничке црте, препишите неколико стихова (реченица) и образложите свој закључак о сличностима или разликама.

- Нађите места неподударности и анализирајте их. Такође стиховима потврдите свој закључак.

- Замислите сусрет ликова из ова два дела, на пример: Хамлета и Фауста, Хамлета и Мефиста, Полонија и Мефиста, Офелије и Маргарете, Гертруде и Маргеретине мајке...). Пронађите у драмама најкарактеристичнија места њихових замишљених „сусрета”.

–Подсетите се најважнијих литерарних проблема које смо обрађивали на часу. Наведите који мотиви су заједнички и *Хамлету* и *Фаусту*. Какав закључак извличите тим поводом? Шта их чини сродним?

–Имају ли два главна лика слична размишљања о добру и злу, правди и неправди, власти, љубави, породици, пријатељству, религији, савести, позоришту, смрти...? Допуните овај списак мотивом који сте запазили, а није наведен.

–Истражите на који начин драмска форма утиче на обликовање мотива у делима.

–Издвојене примере (цитате или парафразе) препишите и образложите. Цитати не треба да буду предуги, већ функционални, треба само да потврде ваш закључак.

–Домаћи задатак се оцењује по предложеним Критеријумима оцењивања усвојеним на Друштву за српски језик и књижевност Краљево.

ОБРАЗОВНО-ЕСТЕТИЧКИ ЦИЉ: Ученици су се на часовима обраде упознали са основним слојевима значења литерарних чиниоца *Хамлета* и *Фауста*. Међутим, и час утврђивања (било да је у усменом или писменом облику) не зауставља процес усвајања знања: обавештења, увиђања корелација, закључивања. Оваквим начином утврђивања градива ученици заокружују своја запажања, допуњују и шире сагледавају тематско-мотивски сплет дела. Нарочито се постиже циљ уопштавања метафизичких квалитета дела, за шта на часовима обраде често нема места.

ФУНКЦИОНАЛНИ ЦИЉ: Подстакнути ученике на самостални истраживачки рад у коме исказују своја умења примене знања интерпретације књижевног дела. Ученици примењују

истраживачко читање (close reading). Уче се селекцији информација и економичности. Развијају методичност и научни приступ проучавању књижевних дела. Негују вештину писменог изражавања. Уче се разлици између научног и књижевноуметничког функционалног стила применом у домаћем задатку. Примењују знања о коришћењу фуснота и литературе.

ВАСПИТНИ ЦИЉ: Ученици се охрабрују да истраживачки приступају чак и најславнијим делима светске књижевности, без обзира што су ова два дела помно проучена у прошлости. Вежбају коришћење примарног и секундарног извора проучавања књижевног дела, што ће им олакшати прелаз на начин рада који их следеће године очекује на факултету. Уче се стрпљењу, јер се још једном враћају већ обрађеним делима. Сумирајући естетске вредности *Хамлета* и *Фауста* ученици се суочавају са темељним етичким питањима: однос добра и зла, поштења и непоштења, Бога и ђавола, правде и неправде, љубави, друштвених конвенција... Свака од ових тема инспирише младе читаоце да подстакнути врховима светске књижевности изграђују свој однос према свету на хуманистички начин. Јавља се жеља да прочитају дела Шекспира и Гетеа која нису обухваћена школским програмом. Даље развијају своје читалачке навике и умење анализе. Развија се мотивација да после средњошколског школовања наставе да читају књиге велике естетске вредности.

ТОК ЧАСА

Уводни део часа

У уводном делу часа наставник подстиче ученике да искажу своје утиске поводом израде задатка који су добили. Усмено издвајају додирне тачке *Хамлета* и *Фауста* а наставник записује на табли поређења која су ученици анализирали у највећем броју домаћих задатака:

ИЗГЛЕД ТАБЛЕ

- поређење ставова **Хамлета и Фауста**: интелектуализам, песимизам, меланхолија, усамљеност, мисао о самоубиству, жеља да чине добро, грижа савести, трагичност
- поређење **Хамлета и Мефиста**: цинизам, непоштовање ауторитета
- поређење **Клаудија / Полонија и Мефиста**: чињење зла
- поређење **Офелије и Маргарете**: заљубљеност, покорност родитељу, наивност, религиозност, трагичност

Средишњи део часа

Ученици читају (и усмено допуњавају по потреби) конкретна места у делима која су их навела да изведу закључак о сличности или разлици у ставовима јунака с обзиром на различитост света дела *Хамлета* и *Фауста*.

Сумирани резултати ученичких истраживања додирних тачака *Хамлета* и *Фауста* прегледом свих ученичких радова систематизовано изгледа овако:

Ученици су највише сродности Шекспировог *Хамлета* и Гетеовог *Фауста* нашли поређећи главне ликове оба дела. Прва тачка поклапања коју су издвојили јесте **ИЗУЗЕТНА ПОЗИЦИЈА** обојице главних књижевних јунака, што се види у Лаертовим речима о младом Хамлету:

*Јер он је већ рођења свога роб.
Он не може, као неугледни људи,
Да свој избор има. (1,3)²*

А краљ Клаудије невољко признаје за Хамлета:

*Јер њега
Воли неразумна гомила. (4,3)*

Дакле, Хамлет, образован у Витембергу и рођен као краљевић, има порекло које га обавезује, што на крају Шекспирове драме и потврђује формални наследник краљевства Фортинбрас:

*Јер он би
Показао се, збиља, прави краљ,
Да оста у животу. (5,2)*

И главни јунак Гетеовог дела издваја се од обичног света, али не краљевским пореклом као дански краљевић него огромним образовањем и **ИНТЕЛЕКТУАЛИЗМОМ**:

*...филозофију, права,
а с њима и медицину ревно изучавах!
Чак сам на своју жалост праву,
и богословљем пунио главу.
(370-373)³*

Посебност своје позиције Хамлет види као усуд:

*Ово време је
Изашло из зглоба. О, проклетство, срам,
Што сам рођен да га ја поправљам сам! (1,5)*

дакле, осећа се усамљено јер за своје етичке ставове нема разумевање и подршку околине. Као сваки прави трагички јунак, Хамлет је сам. Фауст, међутим, своју изузетност посматра другачије. Њега то што је **богословљем пунио главу** не оптерећује његову **САВЕСТ**. Неиспуњен ни после свеукупног знања које је као обични смртник могао да стекне, окреће се било чему што му може употпунити ту празнину, од магије до, дословно, пакта са ђаволом. Фауст нема као млади Хамлет терет обавезе ни према коме, чак ни према сопственој савести.

И Хамлета и Фауста одликује **ПЕСИМИЗАМ** што су ученици препознали као одлику интелектуалаца. Хамлет пораз човекових етичких начела изражава речима:

*Драм зла
Све племенито биће понизи
до сопствене срамоте. (1,4)*

Фауст песимистички потцењује оно чиме би требало да се поноси, своје знање:

*Магистар, чак доктор зовем се ја,
а да ли ико види и зна
да десет лета овако ходам
и ученике за нос водам?-
А видим да ништа не можемо знати!
(377-381)*

Гете представља Фауста као потпуно разочараног у овоземаљско знање, јер само тако може бити безрезервно да прихвати за пакт са ђаволом:

² Цитати *Хамлета* обележени су бројем чина и сцене у наведеном издању.

³ Број у загради односи се на број стиха у наведеном издању *Фауста*.

**Срећан ко може надати се да ће
из мора заблуда икада испливати.**
(1118-1119)

Песимизам у Хамлетовој души сразмеран је огромним очекивањима од човека:

**Какво је ремек-дело човек! Како је племенит умом! /.../ Како по разуму личи на бога! -
украс света, узор свега живота! Па ипак, шта је за мене та квинтесенција прашине!**
(2,2)

Ни Фауст не заостаје у огорчењу и унижавању својих постигнућа:

**Ево ме сад, јадне будале,
Паметан сам колико бејаш и пре.
...Али зато сам радости лишен,
Не уображавам да знам нешто честито
Осим тога, немам ни имања ни новца,
Ни почести ни славе земаљске,
Ни нас не би хтео тако даље да живи.**
(360-370)

За разлику од Фауста, Господ речима:

**Човекова делатности одвећ лако клоне,
он зачас у мир безуслован тоне;
стог радо на пут дајем му другара
што подстиче, те тако, иако ђаво, ствара.**
(355-360)

даје дозволу за Фаустов договор са Мефистофелесом. Ученици су издвојили реч: ствара као вишезначну и неочекивану, реч која са једне стране допушта ђаволско делање, а са друге стране подстиче човека да буде стваралац, да истражује дати живот, пошто је и овакво стварање део човекове способности да се изрази.

Хамлета песимизам доводи до потпуног разочарања у живот и оно што је основна сврха човековог битисања, а то је рад:

**Боже! Боже! Што јадан празан, бљунав, бескористана
Изгледа мени сав рад овог света!**(1,2)

Дакле, Хамлет не види смисао рада, стварања, креације, делања, што је сасвим у складу са Шекспировом карактеризацијом овог лика као неодлучног и неделатног.

Ученици су издвојили ово место и као илустрацију потпуно супротно употребљеног мотива рада у *Фаусту*. Наиме, када Фауст у својој радној соби „рашчишћава” са новозаветним постулатима, он набраја:

Писано стоји: Реч беше на почетку
(1280)
Нек пише: У почетку ум је био.
(1285)
Снага у самом почетку бејаше!
(1289)

Фауст градацијски од *речи*, преко *ума* и *снаге* закључује да је *дело* оно што је смисао човековог живота на земљи:

**Дух поможе ми! Видим! Пишем смело
и мирно: „У почетку беше дело!”**
(1292-1293)

Књижевни ликови Фауст и Хамлет у овом се видљиво разликују. Хамлетова **ТРАГИЧНОСТ** изазвана је његовим недељањем, а Фаустова трагичност изазвана је његовим делањем. Да је Фауст имао **ГРИЖУ САВЕСТИ** једног Хамлета, никада не би склопио пакт са ђаволом. Фауст нема ружне снове који га спречавају у томе. Хамлет има:

Ја бих се могао затворити у орахову љуску, па се ипак сматрати краљем бескрајног простора, само кад не бих имао ружних снова. (2,2)

Обојица помишљају на **САМОУБИСТВО**, чак им ни побуде за самодеструкцију нису толико различите као у претходном примеру. Наиме, Хамлет на ивици очајања каже:

*Умрети – спавати - ништа више – (реци,
Да спавањем се сврши срца бол. (3,1)*

Хамлет се, за разлику од Фауста, држи хришћанских догми на којима је васпитан:

*О, да се то чврсто, пречврсто месо стопи,
У једну росу скопни, раствори се!
Ил' да Вечни није дао закон свој
против убиства себе! Боже, Боже! (1,2)*

Фауст помишља на самоубиство у тренутку када је спознао све што је било доступно човеку високих етичких начела:

*Ево те с поштом из скровишта тавна
скидам, бочице којој нема равна!
Сокова смесо што нас толиш сном,
врхунче људског духа и вештине,
смртоносни путовођо у тмине,
укажи милост господару свом!
(728-733)*

Преображеном Фаусту у Вештичиној кухињи или у Маргаретином загрљају није више на ум долазила мисао о самоуништењу. Парадоксално, дружење са Мефистофелесом, оличењем безбожништва, одвраћа Фауста од помисли на самоубиство, што је грех за сваког хришћанина.

Специфично стање свести које повезује Хамлета и Фауста ученици су именовали: **МЕЛАНХОЛИЈА**. Гилдернстерн говори Хамлету:

*Ти снови су у ствари амбиције. Јер сваки
онај што има амбиција није ништа друго
до сенка једног сна. (2,2)*

А меланхолик Хамлет сурово одговара:

*И сан је само сенка. (2,2)
Онда су наши просјаци тела, а наши
монаси и хероји са њиховом надуваном славом
само просјачке сенке. (2,2)*

Има места на којима Фауст ученике зачуди својом резигнираношћу, на пример:

*Одвећ стар да само глумим ја,
а одвећ млад да више жеље не бих знао.
(1599-1630)*

али су проценили да је за разлику од Фауста Хамлетова меланхолија трајна:

*Бити велик није рад велика циља
Кренути се, него с величином моћи
За једну сламку кренути у борбу,
Кад је на коцки част. А шта сам ја?
Што имам оца убијеног, мајку
Осрамоћену, све подстреке крви,
Разума, на пуштам да ипак спава све. (4,4)*

Хамлет је немоћнији од Фауста. Зато је више примера за **ЦИНИЗАМ** у *Хамлету* него у *Фаусту*. На питање краља Клаудија Хамлет дрско одговара:

*Зашто сте увек у тим облацима?
Не, краљу, ја сам одвише на сунцу! (1,2)*

Тако се односи и према Полонију:

*Ви сте рибар?
/.../ Немојте је пуштати да шета по сунцу. (2,2)*

Чак и према Офелији:

*Кратко је, кнеже.
Као женска љубав. 2,2*

Иронијом Хамлет показује немоћ због непоштовања страдалог оца:

Умро пре два месеца, на још није заборављен! (3,2)

Без задршке он убија Полонија скривеног иза завесе, цинично рекавши само:

Гле, пацов! (2,4)

Прегрубо изражавање у *Фаусту* ученици су учили не у изражавању Фауста, већ код Мефистофелеса, на пример кад се он руга Гретици која дарове које је пронашла у својој односи у цркву:

*Црква одличан трбух има!
(2961)*

...или када алудира на свој изгон са анђеоских висина:

*Лишили су се Злог, но остали су зли.
(2626)*

НЕПОШТОВАЊЕ АУТОРИТЕТА још је једна додирна тачка коју су ученици издвојили као карактеристичну и за Хамлета и за Фауста. Хамлет на краљево обраћање:

А сад, синовче, сине, Хамлете... (1,2)

бритко одговара:

Синовац, не син, неприродни оче! (1,2)

Покушај краља да ступи у разговор са Хамлетом:

Зашто сте увек у тим облацима?(1,2)

Хамлет дочекује тако што му узвраћа игром речима:
Не, краљу, ја сам одвише на сунцу. (1,2)

Клаудију се Хамлет се не обраћа као према свом владару, што овај тренутно јесте. Напротив, вређа га:

...Краљ може проћи кроз црева једног просјака. (4,2)

Чак ни глас духа убијеног оца чије име носи:

Кад чујеш, бићеш дужан светити! (1,5)

нема довољну снагу да Хамлет престане да размишља да ли је освета једино што може да уради. Ученици закључују да је лик Хамлета грађен да илуструје одговорност према чину одлуке да чак ни једини преостали ауторитет, отац, иако изричито тражи освету, нема довољну снагу да покрене, **мамуза лењу му освету** (4,3). Његов пандан, Фауст, показује највећу снагу на за ученике најмање очекиваном месту, на небу. Мефистофелес Господа присно ословљава са **Стари** (365) и обраћа му се као себи равном:

**Зар ти на земљи ништа потаман не изгледа?
Не, Боже! Сматрам да је онде јад и беда,
к'о што увек беше, - да саклони вас бог.
Људи се муче к'о кукавци сињи,
па чак и ђаво више не мари да их кињи.**
(305-309)

Мефистофелес не прихвата ауторитет Господа јер се стално враћа на своје порекло. Он је пали анђео у чијем је имену, Луцифер (lux), остао траг да је и он некада био део божанске **светлине**:

**Човек, тај луди свет, та јадна мрва,
обично себе држи за целину;
а ја сам део дела што беше све испрва,
честица мрака што изнедри светлину.**
(1404-1407)

Занимљива је опаска једне ученице да је су ликови Хамлета и Фауста слични и по томе што је **ОБОЈИЦИ НЕЈАСНА СВРХА ЖИВОТА**. За филозофски, метафизички, слој тумачења ових дела важно је указати на једину сталност оба јунака: преиспитивање човековог места у свету. Цео *Хамлет* и цео *Фауст* сведоче о овом преиспитивању, а особина да они **ЖЕЛЕ ЧИНИТИ ИСПРАВНО** јесте окосница драмског сукоба и *Хамлета* и *Фауста*. Фауст се препушта телесним задовољствима и Мефистофелес му хвалисаво каже:

**Хајд' да у мору чулности дубоком
толимо ражарене страсти!
Чаробне опне, досад непроникнуте оком,
нек' пружају нам чудеса и сласти!**
(1835-1838)

**Да видиш како се живети може лако.
Празнује сваког дана та братија овако.**
(2268-2269)

Али, Хамлет нема тај луксуз. Њега не чека никаква забава, већ обавеза да изврши захтев елизабетанске трагедије освете:

*Како ме прилике оптужују све
Мамузајућ ми лењу освету!* (4,3)

Више од подмлађеног и страстима обузетог Фауста **О ДОБРУ И ЗЛУ** зна онај који је увек на изворишту ове дилеме, Мефистофелес:

*Сувопарнога тона сит сам ја;
Сад опет морам бити прави ђаво.*
(2004-2005)

Како остварити свој циљ, како бити човек и чинити добро, у контрадикторном исказу на свој начин потврђује и дански краљевић:

Да будем свиреп, да бих добар био. (2,4)

За Мефистофелеса **ЧИНИТИ ЗЛО** је природно стање свести човека:

*Он зове умом то, а ума сав му смер
да буде зверскији но свака звер.*
(295-296)

Сучељавањем добра и зла, и Хамлет и Мефистофелес дошли су до фазе у својим животима у којим нису знали да дају одговор. Ученици су у речима које Гете приписује Господу нашли закључке који оптимистички гледају на човеков животни пут:

Догод за нечим тежи, човек блуди.
(330)

*Нагоном мутним вучен, добар човек
правога пута свог је свестан доverk.*
(341-342)

За главне носиоце принципа **ЗЛА** у *Хамлету* и *Фаусту* ученици нису одредили Хамлета и Фауста, већ Клаудија и Полонија у једном и Мефистофелеса у другом делу. Њихове заједничке особине су: лицемерје, дволичност, лукавост, превртљивост, сладострашће, додворавање, снисходљивост и самоувереност да никада неће испаштати због својих злодела. Полоније је, на пример, удесио да чује разговор Хамлета и Офелије да би спровео свој план:

*А ја ћу се, ако допустите, скрити,
Тако да чујем сав разговор њин.
Ако га она не прозре, тада га
У Енглеску шаљите, или га затворите
Где ваша мудрост за најбоље нађе.* (3,1)

Тако, његова смрт бива етички образложена старим традиционалним нарушавањем витештва, јер неко ко нема високе моралне принципе није достојан високог места на двору. Бирајући најподлије понашање Клаудија, ученици су изабрали додворавање младом краљевићу да га матра првим наследником данског двора, знајући да је на то место дошао кршењем основног моралног права, убивши брата, краља:

*Јер нека
Запамти свет, да престолу сте нашем
Најближи ви...* (1,2)

Мефистофелес је сваком својом појавом оличење зла и негирање добра. Наредним стиховима указује на сталност којом су људи изложени у борби са злом:

*Одолева баш свему ова
животињска и људска сорта клета.
Колико већ их отпавих са света,
а стално кола крв свежа и нова!*
(1426-1429)

Дакле, док постоји човек постоји и борба добра и зла и увек *крв свежа и нова* бије исте битке, суочава се са заводљивошћу зла у најразличитијим облицима, из генерације у генерацију.

Илузију победе добра над злом у *Фаусту* ученици препознају у речима Гласа (*одозго*), симбола хришћанске вере да чинити добро никад није узалуд. Кад Мефистофелес викне:

Осуђена је!
Глас (*одозго*): *Спасена је!*
(4821-4822)

Поредећи трагедије *Хамлет* и *Фауст*, ученици су истраживали и како је у њима представљен **ОДНОС ПРЕМА РЕЛИГИЈИ**.

Хамлету се указује прилика да освети оца, али:

*На молитви је. Могао бих сада
Свршити; и сад ћу свршити са њим.
Па онда, он у рај, а ја ћу бити
Освећен.* (2,3)

За разлику од њега, Лаерт нема такве дилеме:

*Ја бих га у цркви
Заклати мог'о.* (4,7)

Честитој Маргарети није промакла Фаустова удаљеност од цркве:

*Ти си у срцу предобар, ал' се бојим
да не мариш за религију много.*
(3590-3591)

...што Фауст не пориче:

Поруку чујем, ал' немам вере ја.
(804)

У обе трагедије ученици су уочили и издвојили као значајан део структуре **ОДНОС ПРЕМА ЖЕНАМА** који природно проистиче из још значајније теме оба дела: **ЉУБАВИ**. И Хамлет и Фауст су заљубљени. И Офелија и Маргарета такође воле. Заједничке тачке су им то што су обе љубави трагичне, али, запазили су да Офелија иде у смрт не знајући да ли је Хамлет заиста воли или не. Маргарета је на самом крају, утамничена и без детета, увидела немоћ Фаустове љубави да спречи њену несрећу. Ученици су приметили чак и да су обојица усмртили браћу својих драгана, Хамлет Лаерта, а Фауст Валентина, што јесте остатак

општих места драматургије времена у коме су дела настала.

Очекивано, ученици су издвојили најпознатија места у којима Хамлет говори нао женама:

Слабости, твоје је име жена! (1,2)

**О, Боже! Стока без разума, па би
Жалила дуже. - Она се удаје
За стрица мог, брата очевог,
Мом оцу сличног ко ја Херкулу! (1,2)**

Издвојили су и разочарање у мајку које се пренело и на Офелију:

**Али ако хоћеш да се удаш, пођи за будалу. Јер паметни људи знају врло добро каква
чудовишта правите ви од њих. (3,1)**

**Иди у манастир! Зашто да рађаш грешнике?... Шта ће вам оваква створења, као што
сам ја, да се шуњају између земље и неба? Сви смо ми овејани ниткови – сви! Иди право у
манастир. (3,1)**

Мефистофелес над Фаустом има потпуну моћ, но према женама је мање осион и каже:

Никад не ваља да се човек са женом шали.
(3306)

Када његов штићеник, Фауст, угледа Гретицу и затражи да га упозна са њом, Мефисто речима:

Над њом ја немам силе нити права!
(2748)

упућује највећи комплимент Маргарети. Она је, а не учењак Фауст, оличење највећих врлина и над њеном чистотом је устукнуо и сами ђаво:

(С поштовањем узмиче пред Маргаретом.) (3024)

И Маргарета осећа одбојност према Фаустовом пратиоцу:

**Мени се у дну душе гади
од оног човека што те прати.**
(3633-3634)

Офелија дубоко искрено воли:

**А ја, најбеднија и најнесрећнија
Од свију жена, што сам пила мед
Заносне песме завета му свих... (3,1)**

Такође и Маргарета:

**Воли -
не воли – воли – не воли -
(Истргавши последњу латицу, озарена радошћу.)
Воли ме!
(3335- 3358)**

Иако је „тера у манастир“, Хамлет Офелији љубавне речи :
Ја сам вас некад волео. (3,1)

за трен преокрене у:
Ја вас нисам волео. (3,1)

остављајући заљубљену девојку збуњену његовим вербалним вратоломијама.

Са друге стране, занесени Фауст понаша се као младић који први пут воли и не може да се нагледа лица своје драге:

Прељупко лице небеско!
(3334)

Најочљивије додирне тачке Офелије и Маргарете јесу њихова **ОСЕТЉИВОСТ, ЧИСТОТА, НАИВНОСТ, ПОКОРНОСТ** према родитељима, због чега су спремни и да се одрекну љубави из обзира према друштвеним конвенцијама и **РЕЛИГИОЗНОСТ**.

Нежну Офелију живота је коштала растрзаност између љубави према Хамлету и поштовање очеве воље:

Слушаћу вас, оче. (1,3)

Маргаретин брат умире са речима осуде обешчашћене сестре:

*Гретице, видиш, млада ти си,
Па ни паметна много ниси,
Забрљала си доста.
У поверењу ћу ти рећи:
сад стазом блуда даље крећи,
кад већ једном дроља поста.*
(3911-3916)

Обојица љубавне речи прекасно изричу, Хамлет после Офелијине смрти пита:

*Би л' гладово, плако, би л' се тукао?
Би л' кидо себе? Би ли сирће пио?
Крокодиле јео? Видиш, а ја бих. (5,1)*

А Фауст после Маргаретине трагедије јадикује:

*Њу саму, мир њен разорио сам ја, -
теби је, пакле, требала жртва та!*
(3535-3536)

И по односу према **ПРИЈАТЕЉСТВУ** Хамлет и Фауст су представници свог времена. Према Хорацију Хамлет је сусретљив:

*Не помињите реч слуга; пријатељ
Једино је име за мене и за вас. (1,2)*

...зато од њега очекује помоћ:

*Ти с пуном пажњом духа посматрај
Мог стрица. (2,2)*

За Гилдернстерна и Розенкранца који су издали његово поверење нема милости:
...мислите ли ви да се на мени може лакше свирати него на једној фрули? (2,2)

... и њихову смрт види као логичну:

*Они моју савест не узнемирују.
Наметљивост је донела им пад.* (5,2)

У Фаустовом пакту са Мефистофелесом нема говора о правом пријатељству. Студент који је пун жеље за знањем дошао код славног доктора Фауста, оличење је неискварености и младалачког полета:

*Овде пре некол'ко стигох дана,
и, препун страхопоштовања,
долазим да упознам вас,
о ком свуд бруји славан глас.*
(1956-1959)

Ученике је зачуло да најнежније стихове о лепоти пријатељства говори Полоније, један од најнегативнијих ликова *Хамлета*:

*Кад пријатеља имаш пробана,
Челичном алком за срце га вежи;
Ал' стиском руке не жуљи свој длан
Са сваким новим жутокљуним другом.* (1,3)

И Хамлет и Фауст **ГЛУМЕ**, претварају се да су нешто друго. Највише је проучавано Хамлетово лудило и „лудило“...:

Ја сам луд само кад дува северо-северозападни ветар; кад дува југо, ја разликујем сокола од чапље. (2,2)

А тајну није изрекао ни Офелији која се моли за њега:

Исцелите га, ви небеске силе! (2,1)

Пристанком на услове које је поставио Мефистофелес, ни Фауст више није оно што је био, стари резигнирани научник, већ постаје неко сасвим други, али ни са њим читалац није сасвим сигуран, што тврди и Мефистофелес:

*Ти си, коначно – то што јеси.
Власуље с тисућ коврча понеси,
ноге на штупе од сто аришина стави, -
ипак ћеш увек бити то што јеси.*
(1891-1894)

Тема претварања доводи ученике до теме **УЛОГЕ ПОЗОРИШТА**, још једне додирне тачке два велика књижевна дела. Драматургија ни једног ни другог дела не би била битно нарушена да је Шекспир изоставио део о глуми и позоришту или да је Гете изоставио *Предигру у позоришту*. Главни ток драмског заплета не би у том случају био закинут, али би светска књижевност остала без савета глумцима највећег драмског писца светске књижевности:

Али не будите сувише кротки, већ нека вас учи ваше рођено осећање мере: удесите радњу према речи, а реч према радњи, и нарочито се старајте да никада не прекорачите границе природе. (2,2)

И критику својих савременика и колега, позоришних делатника:

...се накотило некакве дечурлије, голуждраваца, који се деру из свега гласа, и зато им се немилосрдно пљеска: они су сад у моди и ти су сад толико заграјали по простим позорницама... (2,1)

У *Фаусту* похвалу позоришној уметности говори најпозванији за то, Песник:

*Зар песник људско право одабрано
највише право од природе дано,
да грешно распе ради добра твог?
(141-144)*

...који као и Хамлет налази замерке и писцима...

*Код вас се, видим понајвише мари
кад неко надриписачки ошљари.
(109-110)*

...и публици:

*За кога пишете? Ко су они?
Досада једног овамо гони,
други с масног ручка к нама гега..
(115-117)*

Шекспир не би био „бог позоришта“ да епизоду о глуми није искористио за још један пример Хамлетовог понирања у сопствену немоћ. Хамлет своју позицију пореди са преображајем глумца. Глумац се уживљава у улогу и публици убедљиво одглуми Хекубин бол као да је тај бол његов. Хамлет пореди тај процес са својим стварним проблемом и осећа се још мање кадрим да се одлучи на освету:

*А све ни за шта? За Хекубу? Шта је
Хекуба њему, или он Хекуби,
Да плаче за њом? Шта би радио
Тај, да има повод, побуде за бол
Ко ја? (2,2)*

Тако је и чувену сцену:

*Како се зове тај комад?
Мишоловка. Како то, запитаћете? Па у преносном значењу. (2,2)*

...мотивисао вишетруко: и као знак сопствене немоћи и као знак моћи позоришта као магије.

Преплитање хришћанства и веровања у натприродне силе није необично у старијој књижевности. Ученици су учили да **НАТПРИРОДНЕ СИЛЕ** покрећу радњу у оба дела. Први стих *Фауста* смешта радњу ван граница реалног:

*Приђосте опет, лелујна створења.
(1)*

Заплет *Хамлета* у многама је подстрекиван појавом духа Хамлетовог оца у кога сви беспоговорно верују, а Хорацио зна да се дух не приказује свима:

**Јер живота ми мога, овај дух
Нем за нас, њему проговориће!** (1,1)

**Мој отац! Мени изгледа да видим
Свог оца.
/.../ У моме умном оку, Хорацио.** (1,2)

У синовљевом умном оку, нереалном, духовном, спознајном, као опомена одзвањају речи оца о освети:

**Не заборави! - Ја те походим,
Да изоштрим само отупели ти смер.** (2,4)

Фаустово незнање на почетку дела предочено је његовом одлуком да одговор о свету пронађе и ван науке:

Стог сам се, ево, на магију дао.
(396)

**(Узима књигу и тајанствено изговара знак Духа.
Запалаца црвен пламен, усред којег се појави ДУХ.)** (505)

Завршни део часа

На крају часа ученици су од одабраних примера направили још ужу селекцију најкарактеристичнијих етичких питања која подстичу на размишљање после читања ових дела и које издвајамо на табли:

**ДОБРО И ЗЛО
БОГ
ЉУБАВ.**

Помисао да се лицем у лице сучеле ликови Хамлет и Фауст навели су ученике на страх да меланхоличног Хамлета никако не би било добро суочити са Мефистофелесом.

Закључили су - да су сва велика књижевна дела, она која сврставамо у врхове светске књижевности написане било када, у било ком жанру, на било ком језику, у било којој поетици - трагају за истим, вечним, питањима живота. Шекспир и Гете су велики писци јер су указивали на човекову потребу да стално трага за одговорима на суштинска питања. Млади читаоци настављају трагање.

ЛИТЕРАТУРА:

- Виљем Шекспир, *Драме: Ромео и Ђулијета, Хамлет, Отело*, Свјетлост Сарајево, 1981.
- Јохан Волфганг Гете, *Одабрана дела, књ- 2: Ифигенија на Тавриди, Торквато Тасо, Фауст I део*, Рад, Београд, 1982.⁴
- Војислав Ђурић, предговор у: *Јохан Волфганг Гете Фауст, први део*, Српска књижевна задруга, Београд, 1980.
- Веселин Костић, *Шекспиров живот и свет*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци / Нови Сад, 2006.
- *Немачка књижевност 2*, Свјетлост / Нолит, Сарајево / Београд, 1987.
- Томас Ман, *Ствараоци и дела*, Нови Сад, 1952.
- Хуго Клајн, *Шекспир и човечтво*, Просвета, Београд, 1984.
- Ђерђ Лукач, *Студије о Фаусту у: Гете и његово доба*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1956.
- Френсис Фергасон, *Појам позоришта*, Нолит, Београд, 1979.
- Веселин Костић, *„Хамлет“ Виљема Шекспира*, библиотека Портрет књижевног дела, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1982.
- Миодраг Павловић, *Наставна интерпретација Фауста Јохана Волфганга Гетеа*, „Школски час“ бр. 1, Београд, јануар 2003.
- *Повијест свјетске књижевности*, књиге 5. и 6, Младост, Загреб, 1982.
- Арнолд Хаузер, *Социјална историја уметности и књижевности, I и II*, Култура, Београд, 1962.

У раду су коришћени делови домаћих задатака ученика 4/9 Гимназије Краљево: Нине Арнаутовић, Теодоре Булатовић, Анђеле Вељовић, Саре Гајовић, Мине Јанићијевић, Вељка Комада, Марте Лазаревић, Марте Миличић, Николете Ђорђевић, Ане Николић, Мине Кокеза, Јелисавете Пантовић, Неде Пауновић, Магдалене Радојевић и Софије Ракочевић.

⁴ Иако су у радовима ученици наводили примере и из других превода, ради уједначености у овом раду су коришћени преводи Живојина Симића и Симе Пандуровића за *Хамлета* и Бранимира Живојиновића за *Фауста*.

